Stefan Skąpski
"And [...] when [this] historical turmoil occurred, I didn't show up and it was hanging in the air" – the last president of Wrocław during the period of the Polish People's Republic

scientific edition: Ewa Maj

["Remembrance and Future" Centre]

https://orcid.org/0000-0002-0015-4523

DOI: 10.26774/wrhm.382
Submitted on: 4 August 2023
Accepted on: 15 October 2024
Published on: 29 November 2024
The work is original and has not been published elsewhere before.
Originally written in Polish, edition translated by Karl Bernhardt / Language Room.

Abstract
Stefan Skąpski's account shows a biography that is, on the one hand, typical of people who came to Wrocław after the Second World War, and on the other hand, slightly more privileged than others. It is a story about the experience of war from the perspective of a little boy who came into contact with two occupiers in his hometown of Słupia near Kępno, a Wrocław resident by choice who started his studies in Wrocław in the 1950s, but also a member of the Polish United Workers' Party (PZPR), an ELWRO employee and an official, and finally the last president of the city (1986–1990) just before the transformation in 1989.

Keywords
President of Wrocław, Wrocław city administration, Polish United Workers' Party (PZPR), ELWRO

●●●●●●

A boy from Słupia near Kępno becomes the president of Wrocław

Stefan Skąpski – the last president of Wrocław in the Polish People's Republic (PRL) – was born in Słupia near Kępno in 1936 and, as a little boy, experienced the consequences of the Second World War, coming into contact with two occupiers of Polish lands. Thrown out of his home by the Germans, occupied since then by a German family, he and his family spent the war in the same town in a house inhabited by several other Polish families. His parents were sent to forced labour – his father, Franciszek Skąpski, was forced to work in Kępno as a carpenter, and his mother, Helena Skąpska, became a farm worker on a German farm. The Skąpski family lived in extremely difficult conditions during the war, but in a group of people who shared the same fate and who helped and protected each other from persecution. They were united by a bond that lasted for several more post-war years. The Skąpski family kept in touch with the families who remained in Słupia after the war on a regular basis and celebrated family holidays together.

After the end of the war, the Skąpski family returned to their own four walls, then abandoned by the Germans. When Stefan Skąpski crossed the threshold of his family home for the first time in several years, he found his father there with Red Army soldiers ready to shoot Franciszek Skąpski for the portrait of Adolf Hitler hanging on the wall. However, the father and son escaped alive and with the entire family began their post-war everyday life, which Stefan Skąpski associated with Wrocław. He came here, like many others before and after him, for higher education. Stefan Skąpski's first choice was the Faculty of Animal Production at the then Higher School of Agriculture (today the University of Environmental and Life Sciences), which he then abandoned in 1954. He started to study administration at the Faculty of Law and Administration of the University of Wrocław only at the end of the next decade, combining study with work. He obtained a master's degree in administration in 1971;[1] in the meantime, he had started working for the Presidium of the National Council (PRN) of the city of Wrocław, where after a few months he became the head of the team dealing with the economic analysis of employment matters. At the end of his work at PRN, in the 1960s,[2] Stefan Skąpski

1 IPN, Wojewódzki Urząd Spraw Wewnętrznych we Wrocławiu [1945] 1983–1990, sig. IPN WR 524/19514, Akta paszportowe o sygnaturze EAWR: Skąpski Stefan, imię ojca: Franciszek, data urodzenia 10.08.1936, file 2.

2 A query in the State Archives in Wrocław and in the collections of the Branch Archive of the Institute of National Remembrance in Wrocław did not provide an answer to the question of what year Stefan Skąpski joined the PZPR. Stefan Skąpski's personal file is located in the Archiwum Urzędu Miejskiego Wrocławia (Archives of the Wrocław City Hall), but since Stefan Skąpski is a living person, he is entitled to personal data protection, and any

joined the Polish United Workers' Party (PZPR), to which he belonged until the very end of its existence. The same managerial position (employment policy and human resources management) that he had held at the Council was offered to him in 1961 at Wrocławskie Zakłady Elektroniczne ELWRO (Wrocław Electronic Works ELWRO). He worked there till 1973. In the following years, he served as: director of the Employment and Social Affairs Department at the voivodeship office (from 1973), vice-president of Wrocław (from 1984) and finally – from 1986 – president of the city. He resigned from his position on 4 June 1990, i.e. on the day of the inaugural session of the newly elected Council, which on 8 June adopted its new and still current name – Wrocław City Council. The first session, which also took place on 4 June, saw the election of Prof. Stanisław Miękisz (1927–2017) as the chairman of the Council and then Bogdan Zdrojewski as the new president of the city.

Before 1989, the real influence of the president of Wrocław regarding the introduction of any changes in the city was limited. In the years 1950–1956, power in the capital of Lower Silesia was exercised by the Municipal National Council, then in the period 1957–1975 by the National Council of the city of Wrocław with the executive body being the Presidium of the National Council of the city of Wrocław. Only in the last three years of the Council's operation were its existing executive and management competences transferred to the president, but in 1975, as a result of the merger of the Provincial National Council with the National Council of the city of Wrocław, the National Council of Wrocław Voivodeship and the city of Wrocław was established with the executive in the form of the voivode. The office of president was therefore once more abolished and restored only in 1984, together with the Municipal National Council, reactivated after the elections to the National Councils, when Wrocław was again granted administrative independence. Stanisław Apoznański became president, and his deputies were Stefan Skąpski, Wojciech Chodyła, Andrzej Kosowski, and later also Stanisław Wojciechowski. However, the five district National Councils and their heads remained as authorities at the same level, which contributed to chaos in city management. Many competences in areas important for the functioning of the city were also the responsibility of the Provincial National Council. It was only

application for access to files, pursuant to Art. 16b section 1 point 2b and 16e section 2 point 1 of the ustawa o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (the act on the national archival resource and archives) would be rejected because the president of Wrocław, as the personal data administrator, has a special obligation to protect the personal data he processes and to comply with the principles set out by the GDPR and the ustawa o ochronie danych osobowych (the personal data protection act). Moreover, scholarly research itself is not the basis for making documents available to living persons, nor does it constitute a right or purpose superior to the limitation of rights, as referred to in Art. 16b section 3 points 1 above act. The witness himself gave a general answer that he joined the PZPR in the 1960s.

in 1987 that the city authorities received the full right to make decisions independently, and then only in the areas of trade, gastronomy, small manufacturing and services – competences were finally divided between the units: city, districts and voivodeship. Meanwhile, in areas such as the revalorization of the Old Town or improving the functioning of public transport, the Municipal National Council was dependent on its provincial counterpart.[3]

Stanisław Apoznański resigned from his position as president of the city in 1985.[4] As a result of a secret vote in which the Municipal National Council councillors took part, Stefan Skąpski became the new president of Wrocław, assuming from his predecessor the problems related to managing a city with a limited budget caused by the difficult economic situation in the country. At the party and service meeting in 1987, in accordance with the resolution adopted at the 10th Congress and the 3rd Plenum of the PZPR, Stefan Skąpski emphasized the need to introduce cost-free changes in the administration, improve its functioning and rational management of city funds in enterprises subordinated to City Hall and "[...] improving service to citizens both in our office and other institutions, [...] eliminating queues that can still be noticed at many windows in the city."[5] At the same party meeting, Stefan Skąpski proposed changes that were not within his competences and were dictated by party resolutions and the new state socio-economic plan, including improving the functioning of municipal services, improving public transport and accelerating the reconstruction of the transport system, carrying out renovations to streets, bridges, apartments, and improving the condition of the city's sanitation and aesthetics.[6]

During the presidency of Stefan Skąpski and earlier, Wrocław had been and was a city that struggled with many problems made worse by the deteriorating economic situation throughout Poland;[7] there was a lack of housing, drinking water and heating supply; other problems were public transport that did not meet the needs of the residents, and inefficient healthcare and higher education. However, as the fourth largest city in Poland in terms of population, Wrocław in the 1980s remained a significant university and industrial centre, serving as a focus

3 R. Nowakowski, *Wstęp*, in E. Czapiewski, A. Łoś, R. Nowakowski (eds.), *Anatomia sukcesu miasta. Wrocław i jego samorząd w latach 1990–2015*, Wrocław 2016, p. 9; *idem*, *Odbudowa administracji miejskiej Wrocławia w latach 1984–1990*, in W. Suleja, R. Nowakowski, G. Strauchold (eds.), *25 lat samorządu Wrocławia*, Wrocław 2015, p. 61, 63; W. Suleja, *Historia Wrocławia. W Polsce Ludowej, PRL i III Rzeczypospolitej*, Wrocław 2001, pp. 148–149.

4 See St. Apoznański, *Rozmowy o dwudziestoleciu. Wypowiedzi radnych RMW z lat 1990–2010*, Wrocław 2010, pp. 58–60.

5 APW, Wystąpienia Prezydenta na sesjach MRN w latach 1985–1990, sig. 3/4, Referat Prezydenta m. Wrocławia wygłoszony na naradzie partyjno-służbowej w dniu 20 II 1987, file 46.

6 *Ibidem*, files 34, 46–47.

7 W. Suleja, *Historia Wrocławia...*, p. 151.

for creative groups and cultural institutions;[8] it was a stronghold of the opposition – "Solidarity" and, in the second half of the decade, the "Freedom and Peace" movement from 1985, the events of the Orange Alternative ridiculing the authorities from 1987, and demands for the legalization of the Independent Students' Association in 1988.[9] The capital of Lower Silesia was still a city torn apart by attacks from the authorities directed at the creative and scientific communities, manifesting themselves in mass dismissals of scientific workers accused of 'anti-state' activities.[10]

Interview with Stefan Skąpski in the context of conversations with other members of the PZPR

The entire account by Stefan Skąpski presented below is three hours and nineteen minutes long and was recorded using the biographical method in July 2022 at the "Remembrance and Future" Centre (OPiP)[11] as part of the project *Wrocław and Falstad will not forget!*,[12] which also coincides with the research objectives of the *Elites of Wrocław*[13] project implemented at the Centre. The interview consists of three parts – a free narrative opening the conversation and two fragments that are the result of questions asked from the questionnaire for the first project which concern the interviewee's childhood, his memories related to the war and contact with the occupiers; while the subsequent questions, concerning Stefan Skąpski's term as president, constitute part of the second project and focus on the activity of my interviewee in Wrocław. The interview has been edited both scientifically and linguistically. The footnotes contain short biographies of people

8 APW, sig. 3/43, Raport o stanie miasta Wrocławia i warunkach życia jego mieszkańców oraz propozycje rozwiązania węzłowych problemów w tym zakresie w latach 1981–1990, files 1–5.

9 See for example W. Suleja, *"Solidarność" na Dolnym Śląsku 1980–2010*, Wrocław 2010; K. Dworaczek, A. Klarman, Ł. Sołtysik, G. Waligóra (eds.), *Wolni i Solidarni: Solidarność Walcząca na Dolnym Śląsku w Encyklopedii Solidarności*, Wrocław 2022.

10 W. Suleja, *Historia Wrocławia...*, p. 149, 151.

11 AHM OPiP, sig. PL OPiP III-1-5-10-2, Interview with Stefan Skąpski, Wrocław, 26 July 2022, recorded by E. Maj.

12 The project *Wrocław and Falstad will not forget!* is an undertaking implemented by the "Remembrance and Future" Centre in cooperation with the Norwegian Falstad Centre within the 2021–2023 years. The aim of the project team was to maintain memorial sites in Wrocław as well as to reach out to the oldest inhabitants of the city and record their memories related to the capital of Lower Silesia. See https://zajezdnia.org/projekt-eog/ [accessed: 22.06.2023].

13 The aim of the *Elites of Wrocław* project, implemented at Ośrodek "Pamięć i Przyszłość" (the "Remembrance and Future" Centre) since the beginning of 2022, is to collect accounts of Wrocław residents who – while performing various public functions in the area of local government, science, culture and sport in recent decades – have had a real impact on the life of the city and its inhabitants.

mentioned by the witness to history, information both explaining the specificity of the Wrocław administration and organizing the biography of Stefan Skąpski. Square brackets included in the transcribed conversation mark a broken thread in the story, repetitions or additions resulting from the context of the conversation, as well as fragments that were removed from the transcription at the request of the witness. The version of the account presented below is the result of three subsequent meetings with Stefan Skąpski. The first comments, for the full and original transcription of the account, were sent to me by e-mail. The witness also gave me a new version of the entire interview during our first meeting after the interview. During the second meeting, regarding the acceptance of the transcript prepared for review, I asked for details of the names and surnames of some of the people mentioned by the witness to history, as well as facts from his life. The witness contacted me for the third time after thoroughly reviewing the text ready for printing and submitted additional comments regarding the version of the account presented below in the exactly same way as at the first time – first by e-mail, then in writing, and also by telephone (our last conversation lasted approximately 1.5 h). Details regarding the submitted comments, whether they were taken into account or not, are discussed later in the text.

This account is an example of the biography of a person who, like many others, came to Wrocław after the Second World War, but who was slightly more privileged than others – a boy who comes to a large urban centre and experiences social advancement, takes part in the development of Wrocław's industry as a section manager at ELWRO, works in the local government, and in the meantime joins the PZPR. In the era of the PRL, when the use of archives was severely limited and often even impossible, interviews with representatives of the political and social elites often remain the only available source of information about the past.[14] Similarly, today, in the case of living people, access to their personal files is severely limited due to the GDPR, and referring and explaining the requirements of ongoing research does not open the door to archives. Interviews and written memoirs are therefore often the only source of information, narrowing it down to the biography of the party member we are interested in (if they have not previously published their memoirs), and expanding upon it to discuss the era itself as seen from the perspective of the individual we are interested in. However, the memoirs published in the PRL did not concern the past related to the activities in the PZPR, but rather the pre-war period, the time of war and occupation, and rarely the first few post-war years. In addition, these were published by (often former)

14 D. Kałwa, *3R: Historia mówiona w polskich badaniach dziejów najnowszych*, "Wrocławski Rocznik Historii Mówionej", vol. 7 (2017), pp. 165–166.

communists, mainly intellectuals and scientists, the so-called settlement literature often brought an image no less distorted than did apologetic literature.[15] We can also look for information that interests us in diaries published after dignitaries passed away,[16] and their perspective on the party past can also be found in the memoirs currently published by their children[17] or associates.[18]

After the fall of the PRL, Polish historians used the oral history method with considerable distance, treating the collected accounts of elites mainly as supplementary material in the study of the political history of the communist era.[19] Today,[20] collecting memories of former members of the PZPR, even if only for those above-mentioned reasons, seems valuable and appropriate, and their analysis may

15 [K. Kersten] J. Bujnowski, *W oczach komunistów. Słowo wstępne*, in T. Torańska, *Oni*, London 1985, p. 6; see L. Borkowicz, S. Dobrzyński, F. Jóźwiak [*et al.*] (eds.), *Bereziacy*, Warszawa 1965; A. Fiderkiewicz, *O wojnie i ludziach PPR*, Warszawa 1962; R. Jabłonowski, *Wspomnienia 1905–1928*, Warszawa 1962; F. Kalicka, *Dwa czterdziestolecia mojego życia: Wspomnienia 1904–1984*, Warszawa 1989; J. Kędzierski, *Miejsce urodzenia*, Warszawa 1982; W. Kłosiewicz, *Gdy wieje wiatr historii*, Warszawa 1987; J. Kogutek, *Gdy byliśmy osaczeni*, Warszawa 1977; H. Korotyński, *Trzy czwarte prawdy*, Warszawa 1987; J. Kowalczyk, T. Daniszewski, F. Kalicka (eds.), *KPP. Wspomnienia z pola walki*, Warszawa 1951; L. Krzemień, *Kropka w potoku*, Warszawa 1982; W. Lechowicz, *Będziesz przeklinał ten dzień...*, Warszawa 1989; M. Lesz, *Trudne drogi*, Warszawa 1959; M. Naszkowski, *Lata próby*, Warszawa 1967; M. Maszkowski, *Niespokojne dni (wspomnienia z lat trzydziestych)*, Warszawa 1962; E. Orłowska, *Pamiętam jak dziś*, Warszawa 1973; M. Rutkiewicz, *Granica istnienia*, Warszawa 1964; A. Schaff, *Pora na spowiedź*, Warszawa 1997; A. Schaff, *Moje spotkania z nauką polską*, Warszawa 1997; A. Schaff, *Próba podsumowania*, Warszawa 1999; W. Sokorski, *Notatki*, Warszawa 1976; W. Sokorski, *Wspomnienia*, Warszawa 1990; M. Spychalski, *Warszawa architekta. Wspomnienia pierwszego powojennego prezydenta*, Warszawa 2015; F. Szlachcic, *Gorzki smak władzy. Wspomnienia*, Warszawa 1990; J. Tokarski, *Odległe i bliskie. Wspomnienia*, Warszawa 1973; J. Trusz, *Z doświadczeń pokolenia*, Warszawa 1981; W. Ważniewski (ed.), *Bolesław Rumiński we wspomnieniach*, Warszawa 1978.

16 W. Gomułka, *Pamiętniki*, A. Werblan (ed.), vol.1–2, Warszawa 1994; M.F. Rakowski, *Dzienniki polityczne 1958–1962*, Warszawa 1998; *idem*, *Dzienniki polityczne 1963–1966*, Warszawa 1999; *idem*, *Dzienniki polityczne 1967–1968*, Warszawa 1999; *idem*, *Dzienniki polityczne. 1969–1971*, Warszawa 2001; *idem*, *Dzienniki polityczne. 1972–1975*, Warszawa 2002; *idem*, *Dzienniki polityczne. 1976–1978*, Warszawa 2002; *idem*, *Dzienniki polityczne. 1979–1981*, Warszawa 2004; *idem*, *Dzienniki polityczne. 1978–1983*, Warszawa 2004; *idem*, *Dzienniki polityczne. 1984–1986*, Warszawa 2005; *idem*, *Dzienniki polityczne. 1987–1990*, Warszawa 2005.

17 K. Naszkowska, *My, dzieci komunistów*, Warszawa 2019; E. Rumińska, *Wspomnienie córki*, in W. Ważniewski (ed.), *Bolesław Rumiński we wspomnieniach*, Warszawa 1978.

18 S. Łukasiewicz, *Byłem sekretarzem Bieruta. Wspomnienia z pracy w Belwederze w latach 1945–1946*, Kraków 1987.

19 D. Kałwa, *op. cit.*

20 See for example M. Bajer, *Blizny po ukąszeniu*, Warszawa 2005; R. Bortnowski, *Z archipelagu pamięci*, Warszawa 2002; B. Chwedeńczuk, *Dialogi z Adamem Schaffem*, Warszawa 2005; *Czas ciekawy, czas niespokojny. Z Leszkiem Kołakowskim rozmawia Zbigniew Mentzel*, vol. 1, Kraków 2007; K. Modzelewski, A. Werblan, *Zajeździmy kobyłę historii. Wyznania poobijanego jeźdźca*, Warszawa 2013; B. Puchalska, *Było to tak... Rozmowy z Juliuszem Hibnerem*, "Zeszyty Historyczne", no. 124 (1998), pp. 33–178.

expand knowledge about the mechanisms of the functioning of the communist system. However, biographical accounts of communist dignitaries are still difficult to find. The collections of OPiP and the KARTA Center Foundation[21] contain accounts in which politicians of local and, in some cases, ministerial level talk about the party's past, but mainly these are stories of 'ordinary' people who, at some stage of their lives, were faced with a choice: "To join or not to join the party?" Meanwhile, it is difficult to estimate how many accounts of PZPR members are in the private collections of researchers who have not decided to transfer their recordings from various years to oral history archives.

Without a doubt, the prime example of conversations with the political elites of the PRL are the interviews of Teresa Torańska, published in the book *Oni* (They). The journalist conducted conversations in the 1980s with prominent Polish politicians of the 1950s and 1960s: Edward Ochab, Roman Werfel, Stefan Staszewski, Wiktor Kłosiewicz, Leon Chajna, Julia Minc and Jakub Berman, representing the point of view of the opposition and an independent fourth estate. Torańska simultaneously assumed the roles of a prosecutor, historian, documentarian, journalist and psychologist in order to obtain the fullest possible picture of the identity of her interviewees, reconciling the historical layer of the times in question with the psychological one and trying to find the answer to the question "what were these communists like?" Her short questions, intended to establish facts, and their evaluative aspect were intended to 'hold' politicians ethically and remain an exemplary set of techniques for both historians and oral history researchers recording interviews with PRL-era politicians, despite her work being more journalistic than research in purpose.[22]

21 See for example AHM OPiP, sig. PL OPiP III-1-7-453, Interview with Zbigniew Żbikowski, 15 November 2014 (recorded by K. Wasilewski); sig. PL OPiP III-1-7-457, Interview with Florian Ratajczak, 28 August 2014 (recorded by K. Wasilewski); sig. PL OPiP III-1-7-459, Interview with Edward Korban, 15 December 2014 (recorded by K. Wasilewski); sig. PL OPiP III-1-7-455, Interview with Zbigniew Szafkowski, 26 November 2014 (recorded by K. Wasilewski); sig. PL OPiP III-1-1-8, Interview with Edward Dębowski, 15 March 2019 (recorded by M. Bieciuk); sig. PL OPiP III-1-7-454, Interview with Marek Szczerbiński, 29 October 2014 (recorded by K. Wasilewski); sig. PL OPiP III-1-7-842, Interview with Marian Orzechowski, 30 November 2018 (recorded by E. Maj); KARTA Center Foundation, sig. AHM_V_0220, Interview with Waldemar Kuczyński, 15 January, 12 March, and 9 April 2022 (recorded by J. Olaszek); sig. AHM_V_0212, Interview with Jacek Bocheński, 8 July and 9 July 2021 (recorded by A. Uścińska); sig. AHM_V_0204, Interview with Bożena Janiszewska, 23 June 2021 (recorded by E. Matuszewska); sig. AHM_V_154, Interview with Ludwika Wujec, 25 February, 21 March, 1 April, and 4 April 2019 (recorded by A. Uścińska).

22 K. Rostkowska, *Oni Teresy Torańskiej – między wywiadem a przesłuchaniem*, "Studia Medioznawcze", vol. 59 (2014), no. 59, pp. 129–134, 133–136.

Memoirs of the last president of Wrocław from the PRL era

Stefan Skąpski also sought to protect the memory of his local activities, and in 2021 he published his memoirs *Gdy byłem prezydentem Wrocławia i później. Wspomnienia Stefana Skąpskiego* (When I was the president of Wrocław and later. Memoirs of Stefan Skąpski), twin fragments of which appear in the account presented below – in his own words, my interviewee talked about, included as well in the published memoirs, the emotional farewell to his parents in his home town of Słupia near Kępno before leaving for Wrocław,[23] and he quoted the same anecdote about being caught by an on-duty policeman taking a nap in Wrocław's main station right after his arrival in the city;[24] he also shared, among others, a similar reflection on the memories stored in the minds of the oldest inhabitants of Wrocław about howling sirens in Wrocław factories signalling the beginning of a new day in the city.[25] In his story, Stefan Skąpski also mentions the initiatives that appear in his autobiography as those on the basis of which he would most likely like to be remembered as the city's president, i.e. concluding a partnership agreement with Wiesbaden in 1987,[26] the rebuilding of the centre of Wrocław or organizing the Peace Forum – Wrocław '88.

The written memories of a future interviewee can be a starting point for a conversation for a researcher who, reading them, may come across certain gaps or suppressed threads in the biography. The conversation allows, on the one hand, them to be deepened, as in the case of Stefan Skąpski, where the period of his childhood marked by the experience of the Second World War was not covered in such a broad way in the autobiography, while, on the other hand, detailed, for example, the path of his higher education – reading Stefan Skąpski's book, one can come to the false impression that after he resigned from the Faculty of Animal Science, he immediately started studying at the Faculty of Law and Administration. In fact, these two decisions were separated by almost a decade. In addition to deepening the threads contained in an interviewee's memories, recording a biographical account also makes it possible to show the motivation accompanying them in the process of making decisions that have a greater or lesser impact on their life path, such as taking up a taboo topic, which may be joining the PZPR and the circumstances of leaving the party. In this context, Stefan Skąpski presents himself in the interview as a neutral person, avoiding political brawls, who

23 S. Skąpski, *Gdy byłem prezydentem Wrocławia i później. Wspomnienia Stefana Skąpskiego*, Wrocław 2021, p. 15.

24 *Ibidem*, p. 14.

25 *Ibidem*, p. 19.

26 See R. Nowakowski, *Współpraca komunalna Wrocławia z Wiesbaden*, "Pamięć i Przyszłość", vol. 27, no. 1/15, pp. 68–74.

throughout his career was appointed to high positions not on the basis of party affiliation but on the basis of his ability to get along with people and his non-conflict nature. Above all, he stressed that he made decisions as the president of Wrocław independently of the central government, while in his autobiography he does not discuss the aspect of party membership nor the associated benefits or consequences of it.

Interestingly, during our second meeting, Stefan Skąpski avoided answering a specific question about the date he joined the party, giving a general answer that it was in the 1960s and referring to the story presented already in the interview that his boss, Zenon Kruszelnicki, persuaded him to make this decision to join the PZPR, claiming that: "'You can fulfil many of your aspirations and plans better if you are a member of the party. You don't have to be – and he elaborated here – '[...] a propagandist [...].' I never was [him] and it's stayed that way [...]. And [...] when [this] historical turmoil occurred, I didn't left and it was hanging in the air."[27] From among Stefan Skąpski's words, despite what he claims, one can read his motivation for joining the party, which guaranteed the opening of many doors in his professional career, in the fields of both industry and local government. At the same time, he emphasizes that he did not identify himself *per se* with the party line, despite remaining in the PZPR until January 1990. The witness to history makes an attempt to explain the decision, referring to the political and social atmosphere prevailing at that time, but at the same time he does not distance himself from this and emphasizes that he did not resign and remained in the party until the very end of its existence, because "taking advantage of the changing political winds and [...] looking for new influences, new friendships [like other colleagues] [...] was [...] [not for] me."[28]

Stefan Skąpski's account does not differ in its tone from his printed memoirs. Like the story presented in the book, it is safe, general, devoid of specifics about the decisions made and his involvement in political relations. It also lacks a direct reflection on the function held, party membership, and joining and leaving the PZPR. Moreover, both the account and the memories are a polished version of a fragment of the conflict-filled reality of the PRL, and the witness, during subsequent meetings with me aimed at accepting the text for printing, tried to 'flatten' the message even more. Although the interview itself made it possible to ask for details and expand on certain issues, asking, following Torańska's technique, almost prosecutorial questions, without the witness's free will, does not bring the researcher the expected answers or even establish the factual order, because he

27 Interview with Stefan Skąpski.
28 *Ibidem*.

or she is not able to persuade the interviewee to introduce himself or herself, or his or her perception of the past in a way that a historian, sociologist, psychologist or ethnographer would consider sufficient. The main role here is played by the interviewee's free will, the awareness that the recorded and written words may be disseminated (Torańska's interviewees were convinced that the interviews would never be made public and would be kept secret by the censor, hence their full openness and honesty in the conversation with the journalist),[29] as well as it being simply efficient or less efficient functioning of memory. Stefan Skąpski's account seems to be a good example of this.

Interestingly, however, Stefan Skąpski, compared to other witnesses to history recorded as part of the *Elites of Wrocław* project,[30] openly mentioned during the interview the names and surnames of people with whom he had cooperated over the years, both while performing official functions and while at ELWRO. The remaining witnesses and their accounts are mostly cautious in mentioning the names of people who were once active in the field of Wrocław's local government, culture and science, or people whose names are generally unknown but identifiable. Closed and direct questions asked to the interviewees to elicit a specific name often remained unanswered; this was explained by a gap in memory or the fear of harming the person by telling a story about him or her and revealing facts from his or her past that could potentially harm his or her good name today.

Additionally Stefan Skąpski is the only one among the approximately forty people recorded who has so far benefited from the assurance given to each interviewee before the recording begins that fragments of the audio file and transcription will be removed if, after some time, they make the witness to history uncomfortable and uncertain about the given account. Stefan Skąpski thought about the fact that he could harm himself or someone else with his story after turning off the recorder, and more precisely after reading the content of the transcription. At his request sent by e-mail, fragments that he did not wish to be made public, were removed from the audio material and transcription which are located in the OPIP Oral History Archive. These concerned people who were in some way connected with the communist authorities – whether they belonged to the party, whether they were committed to or consciously decided to stay in the then system for their own professional benefits, or whether after 1989 they wanted to become part of the new ruling camp in free Poland, having previously created the framework of the communist system. This does not mean, however, that all problematic fragments were removed from the recorded and written account. Some of the sentences that in

29 K. Rostkowska, *op. cit.*, pp. 133–136.

30 So far (November 2023), 44 biographical accounts of people associated with Wrocław's local government and cultural life have been recorded, including rectors and professors of Wrocław universities, photographers.

Stefan Skąpski's opinion should not have been made public, thanks to discussing the situation with him, remained both in the audio file and in the transcript itself and in the account presented below. These include, for example, fragments about Prof. Ryszard Badura and Dr Eugeniusz Bilski. The argument that convinced Stefan Skąpski to leave the problematic elements of the conversation was the fact that the affiliation of these two people to the party is common knowledge, and his account is not its primary source.

As I already mentioned, Stefan Skąpski, after reading the original transcription of the recording and a version prepared for the review as well as printing, also gave me his two written versions of our conversation. In addition to correcting linguistic errors, he removed from his first version of the interview (unedited transcription of account) the opinions expressed about the decisions of other city authorities after the systemic transformation in 1989. Stefan Skąpski extracted the questions asked to him during the interview from the transcript of the conversation I received and answered them anew, omitting the names and more personal memories or broader opinions about human attitudes during the Second World War and the PRL, as well as the communist system itself, turning the conversation into a smooth picture of his life, devoid of personal observations and threads. This version of the interview was not used in any way in the account below.[31] The changes made by Stefan Skąpski for the second time (in the edited version ready for printing) were slightly smaller, but, as the interviewee felt, clarified certain points and were substantive in nature. His comments were used to some extent in the footnotes and in the text itself which was noted in the footnote.[32]

Recording an interview and then analyzing the obtained material is one challenge for the researcher. The second one, which is obviously a consequence of the first one, is preparing a version of the interview for printing. Stefan Skąpski, as he himself admitted many times in our subsequent meetings, during the recording he felt too comfortable, as if he was talking to a member of his family, which resulted in too much openness in his opinion, which led us in several hours of subsequent meetings and conversations to reach a final consensus and publication of the source. The desire to influence, as exemplified as well by the virtually newly compiled interviews after the interview, the request to remove some threads from the recorded conversation, as well as written memories fragmentarily repeated in the interview, is what connects Stefan Skąpski's account with the stories of other witnesses to history of the *Elites of Wrocław* project – it is the awareness of influencing the way the story will be received, shaping one's own

31 AHM OPiP, Transcript of the account of Stefan Skąpski, edited by the witness to history (July 2003).

32 AHM OPiP, Transcript of the account of Stefan Skąpski, edited by the witness to history (December 2023).

history, the history of people and events, and at the same time caring not only for the image of the characters they mention, but above all for their own image by appropriately presenting a certain, often previously formed life story, consisting of selected and thought-out fragments.[33]

The account by Stefan Skąpski presented below is available in the OPIP Oral History Archive, and its unpublished (full transcription of the recording with excerpts removed at the request of a witness) and published versions have been, at the request of the witness to history, authorized and accepted by the interviewee both for archiving purposes and for publication.

The account of Stefan Skąpski

Ponieważ żyję już dosyć długo, bo urodziłem się w 1936 r., to historia mojego życia byłaby zapewne długa, gdybym chciał opowiadać z rozmaitymi szczegółami. [...] Urodziłem się w Wielkopolsce, w powiecie kępińskim.[34] Mieszkałem tam przez pierwsze lata. W Kępnie ukończyłem liceum ogólnokształcące. Po jego ukończeniu w roku [19]54 przyjechałem do Wrocławia z myślą o studiach. Jeszcze wtedy nie wiedziałem, że zostanę tu na dobre. Okazało się, że z Wrocławiem od tego momentu związałem się właśnie już na stałe. Mieszkam tu od kilku, o zgrozo, dziesięcioleci. Z tym miejscem związana jest moja praca w paru instytucjach. Tu [...] mieszka mój syn z rodziną[35] [...]. Gdy [tutaj] przyjechałem [...], zastałem Wrocław w [19]54 r., który był już miastem tętniącym życiem. Przede wszystkim decydowała o tym młodzież, takie odnosiłem wrażenie, a zwłaszcza studenci, bo w tym czasie działały już w większości uczelnie takie jak: Uniwersytet czy Politechnika albo Wyższa Szkoła Rolnicza czy Akademia [Ekonomiczna], wtedy jeszcze Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Akademia Sztuk Pięknych, Wyższa Szkoła Muzyczna. Tak że studentów było wtedy sporo. Pierwszą pracę zawodową podjąłem we władzach administracyjnych Wrocławia. Ta instytucja nazywała się wtedy Prezydium Rady Narodowej Wrocławia.[36] Po czym zostałem przekonany, że powinienem trafić do przemysłu

33 See for example I. Pańków, *Szkic do portretu zbiorowego elity*, in W. Materski, R. Żelichowski (eds.), *Polska transformacja. Spojrzenie po dwudziestu latach*, Warszawa 2010.

34 This refers to Słupia near Kępno (Greater Poland Voivodeship).

35 It is about Roman Skąpski and his wife Ewa and their children – Hanna and Wojciech.

36 National Council of the City of Wrocław managed Wrocław in the years 1957–1975; its executive body was the Presidium of the National Council of the city of Wrocław, which until 1973 included the chairman, his deputies, the secretary, and the so-called non-permanent members. The executive and management competences previously exercised by the Council were transferred to the president of Wrocław as a result of the re-establishment of a single-person local state administration body in the years 1972–1975. However, there was still a presidium (chairman, deputies and chairmen of the council's standing committees), which became an internal body of the National Council. However, from 1975 to 1984, the National Council of the Wrocław Voivodeship and the city of Wrocław met jointly for the voivodeship and the city, which was a consequence of the merger of the National Council of the Wrocław Voivodeship with the National Council of the city of Wrocław. R. Nowakowski, *Odbudowa administracji...*, p. 61.

i to nie do byle jakiego, a do elektroniki i w ten sposób, stałem się pracownikiem Wrocławskich Zakładów Elektronicznych ELWRO.[37] [...] Zostałem tam zatrudniony na stanowisku szefa, który odpowiadał za wszystkie sprawy związane z zatrudnieniem [...] w tej firmie i za organizację szkolenia zawodowego.[38] Jako że firma przyjmowała wtedy [...] ogromną liczbę młodych ludzi, zwłaszcza absolwentów, także szkół średnich, na montaż elektroniczny, ale przede wszystkim inżynierów, elektroników, matematyków itd., była to firma najbardziej nasycona kadrą z wyższym wykształceniem, współpracująca blisko ze środowiskami naukowymi, Politechniką Wrocławską, Uniwersytetem [Wrocławskim, a] także [z] Politechniką Warszawską [...]. Cała ta kadra inżynierska była mocno związana zawodowo i emocjonalnie z tym miejscem. To była jakaś nobilitacja [pracować w ELWRO]. [...] Wrocław w tych latach, o których wspominam, był nie tylko miastem tętniącym życiem, ale także miastem, w którym był już mocno rozwinięty przemysł. Nie tylko oczywiście elektroniczny, bo to się wtedy zaczynało, ale istniało wiele innych zakładów, przy czym niektóre sięgały korzeniami jeszcze do czasów przedwojennych, [...] tak że wielka szkoda, że później wiele z tych zakładów wymazano lekkomyślnie z mapy gospodarczej Wrocławia i przestały istnieć. Tak też stało się z tymi zakładami elektronicznymi, w których przepracowałem jakiś czas, ale muszę powiedzieć, że pamięć o wrocławskich zakładach została zapisana w pamięci najstarszych mieszkańców i właśnie oni, a ja też do nich należę, pamiętają, jak to w tych latach 50. [XX w.] codziennie rano dziesiątki fabrycznych syren obwieszczały miastu, że rozpoczął się kolejny dzień pracy. Muszę powiedzieć, że przetrwała pamięć o wielu zakładach również w pamięci tych ludzi, którzy wtedy zagospodarowywali Wrocław swoją wiedzą [i] pracą zawodową. Spróbowałem [...] pracy właściwie w paru dziedzinach, a zawsze ta praca była związana z jakąś formą organizacji życia gospodarczego, a więc ELWRO to był pomysł na pracę w przemyśle. Był to przemysł dosyć charakterystyczny, bo także związany z pracą naukowo-badawczą, a więc bardzo nobilitujący ludzi, którzy tam pracowali. Ponieważ dla mnie, młodego człowieka, była to także okazja do tego, żeby poznać już wtedy wiele ciekawych osób, stałem się w jakiś sposób [...] znany we Wrocławiu z paru inicjatyw związanych z tym zakładem. W związku z tym zaprezentowano mi w [1973 r.], myślę, że przede

37 Wrocławskie Zakłady Elektroniczne ELWRO (Wrocław Electronic Works ELWRO) was an electronics plant located at Ostrowskiego Street in Wrocław, operating in the years 1959–1993. ELWRO dealt with, among others, production of components to Odra and RIAD computers, radios, and televisions, as well as the first Polish office calculator, the Elwro 105N. In 1993, the plants were privatized and sold to the German company Siemens. See B. Maćkowiak, A. Myszkier, B. Safader, *Polskie komputery rodziły się w ELWRO we Wrocławiu: rola Wrocławskich Zakładów Elektronicznych ELWRO w rozwoju informatyki w Polsce*, G. Trzaskowska (ed.), Wrocław 2017; E. Leszczyński, *Był sobie zakład: jak niszczono polski przemysł komputerowy*, Wrocław 2017.

38 Stefan Skąpski was responsible for employment policy and human resources management at ELWRO 1961–1973.

wszystkim w związku z pewną popularnością, pracę w Urzędzie Wojewódzkim.[39] Wtedy wojewoda wrocławski[40] zaproponował mi pracę na stanowisku dyrektora zajmującego się sprawami zatrudnienia i sprawami socjalnymi.[41] Była to swego rodzaju kontynuacja moich zainteresowań wyniesionych przedtem z pracy w przemyśle, ale tym razem już na wielkim obszarze, bo w skali makroregionu, a później przez jakiś czas w województwie. We Wrocławiu przez dłuższy czas, bo od roku [19]75 nie było władz municypalnych.[42] Muszę powiedzieć, że było to dziwne, dlatego że we wszystkich większych województwach, np. i w Krakowie, i w Łodzi, a także w Poznaniu istniały wyodrębniane urzędy z prezydentami miast na czele. We Wrocławiu przyjęto takie rozwiązanie organizacyjne, że miastem [...] kieruje wojewoda ze szczebla wojewódzkiego oraz zarządza nim za pośrednictwem pięciu dzielnic. Muszę powiedzieć, że było to rozwiązanie właściwie dezintegrujące rozmaite działania dla dobra miasta, bo są przecież w mieście takie dziedziny, które należy rozwiązywać w większej skali, nie jakiejś jednej dzielnicy, nie jakiegoś jednego ośrodka, [jak] np. sprawy z dziedziny komunikacji, architektury, geodezji, gospodarki komunalnej itd. W związku z tym w latach 80. [XX w.], zwłaszcza dlatego chyba, że to były czasy, też jeszcze politycznie niespokojne, coraz częściej także na łamach prasy pojawiały się informacje o tym, że to rozwiązanie niedoskonałe trzeba zmienić i we Wrocławiu powinien powstać Urząd Miejski,[43] tak jak w innych

39 Voivodeship and City Office – from 1975 to 1984, the voivode was the executive body of the National Council of the Wrocław Voivodeship and the city of Wrocław. The office consisted of 21 departments and over 600 employees. R. Nowakowski, *Odbudowa administracji...*, p. 61.

40 It is about Zbigniew Nadratowski (1928–2007) – a member of the PZPR from 1948; in the years 1953–1967, technical director of the Communication Equipment Factory in Rzeszów; and in the years 1967–1972, general director of the DELTA-HYDRAL Kombinat in Wrocław; in the period 1972–1973, chairman of the National Council of the Wrocław Voivodeship Presidium; from 1973 to 1979, voivode of Wrocław. *Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/51820 [accessed: 22.06.2023].

41 Similar to his position at ELWRO, Stefan Skąpski became head of the Department of Employment and Social Affairs of the voivodeship and the city of Wrocław while working in the voivodeship office.

42 In the years 1950–1956, the National City Council operated in Wrocław; in the years 1957–1975, as a result of the city being granted 'exclusive' status, there was a National Council of the city of Wrocław; only in 1975, as a result of the re-creation of a single-person local state administration body were executive and management competences entrusted to the president of Wrocław. From mid-1975 to 1984, the National Council of the Wrocław Voivodeship and the city of Wrocław met jointly for the voivodeship and the city. R. Nowakowski, *Odbudowa administracji...*, p. 61.

43 Wrocław City Council was created practically from scratch in 1984. A year later, the City Council employed approximately 360 employees, almost 150 fewer than originally expected. The seat of the authorities was the building on New Market square. The office consisted of 17 units with major departments. In the second half of the 1980s, the largest range of issues were dealt with by the Department of Municipal and Housing Management, the Department of Urban Planning, Architecture and Construction Supervision, and the Department of Agriculture, Food and Forestry. R. Nowakowski, *Odbudowa administracji...*, pp. 71–72.

większych miastach, z prezydentem Wrocławia i z radą narodową z jej przewodniczącym na czele i w ten sposób [...] zaproponowano mi, gdy ten urząd powstał wreszcie w roku 1984, stanowisko wiceprezydenta Wrocławia. Prezydentem miasta został wtedy Stanisław Apoznański.[44] Był przedtem dyrektorem jednego z większych budowlanych przedsiębiorstw Wrocławia. Ja byłem zastępcą [i] było jeszcze dwóch zastępców[45] i tak to było przez najbliższe półtorej roku. Ale prezydent Apoznański zrezygnował z tego stanowiska także dlatego, że były to czasy skomplikowane i trudne również ze względu na [skromne] możliwości finansowe, jakimi dysponował budżet, nie tylko województwa, ale [także] budżet państwa. Gospodarka była w kryzysie. [...] Organizowanie od podstaw Urzędu – od pierwszego biurka, od pierwszego urzędnika, było sprawą niezwykle skomplikowaną, ale myślę, że myśmy z prezydentem stworzyli pewien duet kompetencyjny, bo prezydent Apoznański miał doświadczenie, które wiązało się z kierowaniem działalnością gospodarczą w budownictwie. Ja natomiast zgromadziłem już spore doświadczenie w zakresie pracy administracji, znajomości przepisów, ludzi zajmujących się administracją. Zresztą pasowało do tego także moje wykształcenie, ale po rezygnacji ze stanowiska prezydenta Apoznańskiego zaproponowano mi objęcie tego stanowiska i w ten sposób w marcu [19]86 r. na sesji, która się wtedy odbyła we Wrocławiu, sesji [Miejskiej] Rady Narodowej,[46] poddano pod głosowanie moją kandydaturę i [...] ku mojemu miłemu zaskoczeniu, radni jednogłośnie w tajnym głosowaniu zaakceptowali moją skromną kandydaturę na to jednak nobilitujące i ważne w mieście stanowisko. Była ta decyzja zaszczytna dla mnie na pewno, ale także bardzo zobowiązująca. Myślę, że wpływ na takie stanowisko Rady miało to, że ja współpracowałem z radnymi bardzo rzeczowo na co dzień, w imieniu kierownictwa urzędu. W związku z tym dałem się

44 Stanisław Apoznański – born in 1940, law graduate of the University of Wrocław, member of the PZPR; after graduation, director of the Przedsiębiorstwo Robót Izolacyjnych (Insulation Works Company), Wrocławskie Przedsiębiorstwo Budownictwa Przemysłowego nr 2 (Wrocław Industrial Construction Company No. 2); in 1984–1985, president of Wrocław. After the PZPR dissolved itself in 1990, he joined the Democratic Left Alliance and, representing of this party and the Social Democracy of the Republic of Poland, he became a councillor on Wrocław City Council in the years 1994–2002. J. Harasimowicz (ed.), *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006, p. 33.

45 It is about Wojciech Chodyła, Andrzej Kosowski, and later also Stanisław Wojciechowski.

46 The Municipal National Council comprised the extremely centralized model of state management in force in the years 1950–1990 and was responsible for the local and territorial dimension of power in the PRL. The basis for the operation of the Municipal National Council resulted from the Act of 20 March 1950; in Wrocław, the Municipal National Council operated in the years 1950–1956; and from 1957, as a result of the city being granted its 'exclusive' status, the National Council of the city of Wrocław operated (until 1975). The Municipal National Council and the office of the president were restored in 1984. However, the real step towards decentralization of the state was the restitution of local government (only to the municipal level) in 1990. Due to the model of managing Wrocław from the level of five districts in force until 1984, the process of urban reintegration administration was extremely difficult. R. Nowakowski, *Wstęp...*, p. 9; *idem*, *Odbudowa administracji...*, p. 61.

w tym bezpośrednim kontakcie z ludźmi, poznać. [...] [Natomiast] moje odejście nastąpiło po wygaśnięciu mandatu w związku z nowymi wyborami do samorządu wrocławskiego [w 1990 r.]. Muszę przyznać, że na tym stanowisku pracowałem do końca. [Do] chwili powołania nowego samorządu wychodziłem z założenia, że nie powinienem, tak jak to zrobiono w wielu innych miastach, odchodzić z lękiem przed czasem z tego stanowiska i szukać nowego miejsca, bo na to przyjdzie odpowiedni moment, a ja na tym posterunku dotrwam do końca. [...] Postąpiłem chyba słusznie, bo postanowiłem [...], że wezmę się za pracę na własny rachunek. Spróbuję się sprawdzić, jak mi to pójdzie, bo na marginesie dodam, że przecież w tamtych latach [...] królowała gospodarka uspołeczniona [...] i prywatnych firm było stosunkowo mało, a więc ten mój zamiar był „na czasie", jak się zmieniło podejście do tych spraw. Zorganizowałem prywatny zakład[47] od podstaw, którego uczestnikami i udziałowcami byli jeszcze dwaj ludzie[48] zajmujący się prywatną działalnością, ale spoza Wrocławia – nie z wrocławskiego środowiska, którzy, muszę powiedzieć, trochę lepiej materialnie stali ode mnie, bo [...] prezydenci miast, szefowie administracji w tamtych latach zarabiali niewiele. Nasze wynagrodzenia były niższe od wynagrodzeń wielu dyrektorów, którzy nam podlegali i o których zatrudnieniu myśmy decydowali. [...] Myśmy zarabiali wtedy mało, w związku z tym trudno było [...] organizować tę działalność, żeby wszystko ruszyło. Firma zadziałała dobrze, zajmowaliśmy się zaopatrzeniem, organizacją zaopatrzenia dla wrocławskiego budownictwa indywidualnych odbiorców. Ja byłem prezesem zarządu i tak [...] było aż do przejścia [na] emeryturę. No i było to dla mnie [...] nowe doświadczenie. W wieku okołoemerytalnym spróbowałam jeszcze nawiązać do moich zainteresowań pozazawodowych, które odezwały się już wcześniej, ale nie miałem czasu, pochłonięty pracą na tych różnych stanowiskach, [...] a mianowicie podjąłem próbę pisania wierszy dla dzieci, jako że moim hobbystycznym zainteresowaniem była [...] literatura, a zwłaszcza poezja. A że miałem wyjątkowe zamiłowanie [...] do przyrody, to bohaterami moich wierszy, które opublikowałem w czterech książkach,[49] a [wierszy] jest ponad dwieście, są właśnie zwierzęta [...]. Drobną przyjemność sprawiło mi na pewno to, że niektóre ukazały się w podręcznikach szkolnych. [...]

47 This is about the Carbostal metallurgical and coal headquarters, which traded in construction materials.

48 Stefan Skąpski did not agree to divulge the names of his coworkers.

49 This concerns four volumes of poetry for children: *Niezwykłe przygody ze świata przyrody* (Extraordinary adventures from the natural world, 2014), *Król niedźwiedzi i inne zwierzęta* (The bear king and other animals, 2016), *W krainie zwierząt i krasnali* (In the land of animals and dwarves, 2017), and *Dziwaczne miasteczko nad niewielką rzeczką* (Bizarre town on a small river, 2019).

A jak pan trafił do Wrocławia?
Zadecydowało parę przyczyn [...]. Moja rodzina mocno ucierpiała w czasie wojny, ponieważ rodzice[50] przeciwstawiali się germanizacji, którą okupant na tych terenach próbował wprowadzać siłą, zostali pozbawieni domu rodzinnego, w którym ja się również urodziłem, z całego dobytku zostali wywłaszczeni i zobowiązani do podjęcia robót przymusowych.[51] W związku z tym ja i dwie moje starsze siostry[52] zaznaliśmy [...] wielu niewygód. Określam to bardzo łagodnie. Ten teren właśnie, o którym mówię, gdzie się urodziłem i mieszkałem, został wyzwolony od okupanta na początku [19]45 r. Wrocław jeszcze wtedy się palił, bo był ogłoszony twierdzą. Wiedza o tym, co się dzieje we Wrocławiu docierała do [...] mojej miejscowości. [...] Pamiętam, że też oglądaliśmy z pewnej odległości [...] łuny nad Wrocławiem [...] – było [widać] jak nad miastem unosiły się opadające, świecące „choinki", które oświetlały miejsca, które potem bombardowano. W związku z tym Wrocław mnie zaciekawił od [...] najwcześniejszego dzieciństwa i gdy stanąłem przed wyborem kierunku kształcenia po maturze w roku [19]54 nie miałem już żadnej wątpliwości [co do] miasta, w którym chcę zamieszkać [...]. No i tak zostałem mieszkańcem [Wrocławia]. W rodzinie byłem najmłodszy – ze starszą siostrą dzieliła mnie spora różnica wieku. W związku z tym, jak w sierpniu [19]54 r. nastąpiło pożegnanie z rodzicami na niewielkim peronie małego dworca mojej rodzinnej Słupi, to było dużo emocji i wzruszeń, dlatego że po raz pierwszy dosyć już wyraziście powiedziałem, że ja już będę we Wrocławiu i Wrocław będzie moim dużym domem. Ale muszę powiedzieć, że te moje zaślubiny z Wrocławiem, [...] na początku nie wypadły dosyć okazale, bo w przerwie między egzaminem pisemnym i ustnym przedrzemałem na ławce na Dworcu Głównym, bo [...] z powodu rozmaitych okoliczności nie udało mi się załatwić zakwaterowania i pamiętam taką scenkę jak to do tych ławek, na których [...] drzemałem podparty łokciem o tobołek z książkami podszedł dyżurny milicjant, wylegitymował [mnie], a na końcu powiedział: „Powinieneś, chłopcze, czym prędzej wrócić do mamusi". Powiedział tak [*śmiech*] chyba m.in. dlatego, że nie wyglądałem [...] dosyć okazale, bo dopiero potem, już w toku nauki w liceum, jakoś tak się podciągnąłem fizycznie i z dziecka, które było najmniejsze, [...] należałem już do tych, którzy byli powyżej średniej. I tak już w tym Wrocławiu zostałem. Muszę powiedzieć, że spotkałem tu [...] mądrych i życzliwych [ludzi]. Wiele tym ludziom zawdzięczam, wiele się od nich nauczyłem. Tutaj poznałem moją

50 This is about Helena and Franciszek Skąpski.
51 Stefan Skąpski's father worked on a building site in Kępno as a carpenter; his mother was employed as a farm worker on a German farm.
52 This is about his older sister Maria (died aged 17 from diphtheria) and younger sister Irena Wierzbińska (née Skąpska).

żonę.[53] Poznaliśmy się we Wrocławskich Zakładach Elektronicznych ELWRO [...]. Szybko stanęliśmy przed urzędnikiem stanu cywilnego. Wcześniej, dzięki mojemu szefowi,[54] mieszkałem już we własnej kawalerce,[55] którą urządziłem po swojemu, bo wtedy bardzo trudno było dostać mieszkanie. [...]

Jak z perspektywy małego chłopca wspomina pan II wojnę światową?
Ja mam wiele w związku z tym skojarzeń, bo to w ogóle zaczęło się tak już od tego wysiedlenia, [kiedy] nocą w zimie podjechały [pod nasz dom] furmanki – takich wysiedlonych [jak moja rodzina] były jeszcze dwie rodziny. [I nagle usłyszałem] kopanie w drzwi i polecenie po niemiecku: „Pakować się. [Macie] 15 minut na zabranie takich pakunków, które są najbardziej potrzebne i opuszczacie ten dom i już tutaj nie wracacie". Zawieźli nas do miejscowego kościoła. Tobołki trzeba było zostawić przed kościołem, [a] kościół [był] otoczony żandarmerią niemiecką i tam przyjeżdżali m.in. [ludzie] z Kępna. Pytali się, kto ma jaki zawód i nastąpił pierwszy rozdział ludzi do robót przymusowych. Ja oczywiście [to wszystko] przeżywałem w jakiś sposób, rozumiałem już [co się dzieje], bo miałem tych parę lat [i wiedziałem], że dzieje się coś niesłychanie niedobrego. Żyło się właściwie w biedzie. [...] Na nasze włości [i] na dom, i wszystko co tam było, szybko przysłano osadników niemieckich z jakichś tam zakątków. Do dzisiaj pamiętam ich nazwisko[56]. Było to małżeństwo z dwojgiem synów. Jeden o rok, drugi o dwa lata starszy ode mnie. Gdy potem już skończyła się wojna i wiadomo było, kto na końcu wygra na przełomie roku [19]44 i [19]45, pojawił się komunikat, że Niemcy mają szybko uciekać, bo zbliżają się Rosjanie. Byli przymusowo wywożeni i tak jak myśmy musieli z małymi tobołkami opuścić dom, tak oni [teraz] musieli ten sam dom opuścić ze swoimi tobołkami. [...] Po paru latach próbowałem odnaleźć [z nimi] kontakt. [...] Ciekawiło mnie jak potoczyło się ich dalsze życie. Mogłem się spodziewać, że żyją jeszcze synowie, ale [...] przy wykorzystaniu Internetu nie udało mi się nawiązać tego kontaktu i nie wiem, co się z nimi dzieje, ale ich smutek, a nawet tragedia Niemców, którzy musieli uciekać polegał również na tym, że gospodarza niemieckiego, męża Niemki, która musiała się zajmować tymi dziećmi już nie było, bo został powołany do armii, do Wehrmachtu. Prawdopodobnie zginął gdzieś pod Stalingradem. Urwała się, jak się potem dowiedziałem, wszelka korespondencja. Ślad po nim zaginął i do końca wojny nie było wiadomo, co się z nim dzieje. [...]

53 This is about Krystyna Skąpska, Stefan Skąpski's first wife.
54 This is about Zenon Kruszelnicki – lawyer, deputy director of the project office for economic affairs; he headed the Employment Department of the City Council and was also the president of Wrocławskie Przedsiębiorstwo Oczyszczania Wrocławia (Wrocław Cleaning Company).
55 This refers to the accommodation allocation, not ownership of a flat.
56 This concerns a German family called Bieber whose sons' names names were Gerard and Egon – Stefan Skąpski only remembered their first names, as they were his peers.

Przez naszą miejscowość i rejon Kępna nie szedł ten najgroźniejszy front radzieckiej armii, […] ale były sceny smutne niesamowicie, np. […] gestapowcy z sąsiedniej wioski próbowali jeszcze uciec, ale zastali ich już wkraczający żołnierze radzieccy, którzy […] [jak] zobaczyli tych Niemców, […] [to] otworzyli ogień. […] Pierwsza grupa z frontu zachowywała się niesamowicie drastycznie – na porządku dziennym były rozmaite scenki alkoholowe i awantury. Potem dopiero przez jakiś czas, bo myśmy już wrócili na swoje, przyszły wojska łączności i to już byli bardziej ucywilizowani ludzie i było łatwiej. […] Myśmy byli nauczeni żyć w takiej biedzie, że wszystko się wykorzystywało po to, żeby przeżyć. Oczywiście nie było mowy, żeby dziecku kupić buty, [które] robiło się ze starych cholewek – […] zamiast zelówki [były] drewniane podeszwy. Wykorzystywano oczywiście każdą kromkę chleba. Szanowano każde najmniejsze dobro materialne w tej biedzie. Mnie zostało takie przyzwyczajenie do szanowania wszystkiego, co się jeszcze może do czegoś przydać na długie lata. […] Ojciec mój został wzięty do roboty w charakterze cieśli do Kępna […] na budowę osiedla i zamieszkaliśmy przez pewien czas w [obcym] domu razem z innymi rodzinami.[57] Zagęszczenie [było] niesamowite. Oczywiście [w tym samym czasie] w naszym domu mieszkali Niemcy, [którzy] nazywali się Bieber […], a mama była zatrudniona u nich jako robotnica przez dłuższy okres czasu i to tak trwało, aż […] Niemcy [się] nie wyprowadzili. […] Ojciec jak tylko się wyrwał Niemcom […], [a] Niemcy, którzy mieszkali [u nas] już odjechali, to [pierwszą rzeczą, jaką chciał zrobić to] dostać się do tego mieszkania, które musieliśmy opuścić, a w tym mieszkaniu zostało, bo przecież ta Niemka nie zdołała tego zabrać, wiele niemieckich gazet, pism, a [że] widocznie była bardzo faszystowsko nastawiona, [to] wisiał na ścianie portret Hitlera. Do tego domu weszli […] [jako] pierwsi krasnoarmiejcy i zobaczyli [portret] Hitlera na ścianie i […] zastali [tam] ojca [i] już go prowadzili, żeby rozstrzelać, bo byli przekonani, że to właśnie on tutaj mieszka […]. Szczęśliwie, ja się tam jakoś pojawiłem i […] udało się ich ubłagać, żeby z tego zrezygnowali. Zebrali to wszystko, co było na ścianach [i] rozmaite książki [rzucili na stos] na podłodze [i] podpalili, ale ten pożar udało się ugasić. Pamiątka po tym wszystkim była na podłodze przez długie lata. Ja myślę, że oni po prostu, ta pierwsza grupa, mieli jakieś polityczne przeszkolenie. Byli na pewno uczeni […] – kogo trzeba bić, gonić Niemca, ale wiedzę o geografii mieli skromną i podejrzewam, że nawet mogli nie mieć świadomości, że to jest jeszcze Polska, [że] to nie są Niemcy […]. Takich różnych obrazków dramatycznych to było sporo.

57 After their forced eviction from their home, the Skąpski family lived in a different house in the same town; that is – Słupia near Kępno.

A jak Pan wspomina czas zamieszkiwania z innymi, wysiedlonymi rodzinami?
Były niewygody, ale dla dziecka w takim wieku, ja się urodziłem w [19]36 r., to w tej ciasnocie były też i jakieś atrakcje, bo bez przerwy się coś działo. I muszę powiedzieć, że myśmy się tak zżyli z tymi ludźmi, że potem jeszcze długo utrzymywaliśmy kontakty po zakończeniu wojny. [...] [Utrzymywaliśmy] bliską przyjaźń, komitywę. Ja myślę, że to było też takie antidotum na ten strach przed Niemcami [...]. Niemcy byli traktowani jako wrogowie, dlatego że oni byli sprawcami tej okupacji, germanizacji. Potem dochodziły wieści o Oświęcimiu itd., ale Niemcy mieli jakiś taki szacunek za gospodarność, [...] bo w poznańskim, [czyli] w moich rejonach, do gospodarności, do porządku przywiązywano ogromną wagę. Ja podam choćby taki szczegół, że gdy się zbliżała niedziela, to oczywiście wszyscy sprzątali ulice [...] – zamiatali, wywozili wszystko, co się nabrudziło w ciągu tygodnia. [...] Ceniono taką pozycję materialną i dbałość o porządek, a myśmy w gruncie rzeczy wtedy ludzi ze Wschodu nie znali. Ja po raz pierwszy miałem kontakt z tymi „biedakami" – tak [ich nazwę], bo ich poznałem w takiej sytuacji, gdy już szły transporty [z przesiedleńcami] z rejonu Lwowa i z okolic [...]. Zatrzymywały się te transporty często na bocznicy kolejowej, a w tych wagonach byli ludzie właśnie przesiedlani z tych terenów zajętych już przez Rosjan. Te pociągi się tam czasem zatrzymywały przez dłuższy okres. Nie wiadomo dlaczego. Chodziło chyba o otworzenie przejazdu. [...] Przychodzili do nas do domu. Moi rodzice szli do nich, pomagali [im], jakieś picie, jakieś jedzenie [im przynosili] i wtedy ja poznałem tych ludzi trochę lepiej [...] i sympatia się rozwinęła już, gdy poznałem żonę, lwowiankę z urodzenia i za jej pośrednictwem rodzinę i wielu ludzi stamtąd i potem [...] we Wrocławiu bardzo dużo znaczyli w środowisku kultury, nauki. To byli ludzie m.in. z Uniwersytetu [im. Jana] Kazimierza [we Lwowie]. [...] Stwierdziłem, że to są sympatyczni ludzie, pogodni, którzy tym się również charakteryzują, że [...] przywiązywali wielką wagę do tego, żeby się kształcić. Natomiast w podejściu do rzeczy materialnych byli [...] przesadnie romantyczni, mniej może rzeczowi, ale jak się spotkały te dwie cechy przeciwstawne jednych i drugich, to było fajnie i bardzo tych ludzi polubiłem i tak już zostało. I tak jest do dzisiaj. [...]

Dlaczego został pan politykiem?
Ja to właściwie siebie tak specjalnie nie uważam za polityka [...], ale wiem, że prawie wszystko jednak to, co robiłem, zwłaszcza na tych [miejskich] stanowiskach, to przecież wiąże się [...] z działalnością polityczną. [...] Polityka, jakoś się tak sama przyplątała, bo ja lubiłem ludzi i właściwie udawało mi się jakoś z nimi na ogół dobrze współpracować, dlatego też m.in. ten okres zmian politycznych, rok [19]90, [...] przetrwałem [i] pracowałem do końca. Spotkałem się z wieloma ludźmi o różnych przekonaniach, m.in. później ważnymi ludźmi „Solidarności".

[…] Wśród nich był, tak [go] po raz pierwszy poznałem, prezydent Dutkiewicz.[58] […] Zrobił na mnie bardzo pozytywne wrażenie […]. Spotkaliśmy się w gabinecie prezydenckim, a rozmowa dotyczyła jego propozycji przyznania budynku po Komitecie Wojewódzkim [PZPR][59], który nie miał uregulowanych spraw prawnych, co bardzo źle świadczy o Komitecie, Uniwersytetowi Wrocławskiemu. Takich wizyt dotyczących przyznawania rozmaitych obiektów różnym instytucjom, które wtedy były, było więcej. I pamiętam tą przesympatyczną i rzeczową, kulturalną rozmowę. Ja poza tym nie nadskakiwałem ludziom, w zależności od tego, z której strony wieją wiatry. Nie byłem częstym gościem w zarządzie regionu – chyba byłem raz czy dwa razy, kiedy referowałem jakieś poważniejsze sprawy dotyczące miasta, ale na co dzień współpracowałem z rozmaitymi ludźmi i […] mogłem sobie tak [dalej] trwać i liczyć, że będzie dobrze, bo właściwie trudno byłoby chyba na mnie znaleźć wtedy, w tym gorącym czasie, jakieś argumenty czy zarzuty, które dawałyby powód do tego, żeby się domagać np. albo ustąpienia, albo zmiany na tym stanowisku. W związku z tym, jak pamiętam, nie ukazał się ani jeden tekst [w prasie] w tych burzliwych czasach, w którym byłyby [zawarte] jakieś krytyczne uwagi, że: „Coś tam pozałatwiał dla siebie, że coś trzeba zbadać itd.". Poza tym ja nie byłem szefem tego miasta przywiezionym w teczce i nie byłem również przez to nie tylko [człowiekiem] anonimowym, ale takim, który ma rodowód związany z propagandą, bo też m.in. przecież w tamtych czasach było sporo informacji na ten temat, że drogą do jakiegoś awansu, to jest jakieś przejście przez aparat [polityczny]. No [tą drogą] i dla […] tych samych ludzi [trwała] nieustanna zmiana stanowisk, więc mnie nie można było tego zarzucić. A poza tym też znałem Wrocław, co mnie też dodawało pewnej pewności siebie […]. I też chyba to docenili potencjalni przeciwnicy […] o innym politycznym rodowodzie, bo jakbym może tak biegał i starał się przypodobać i tu i tam, to efekt byłby odwrotny.

Jak wyglądały pana początki w partii?

[…] Mój szef, […] prawnik z wykształcenia, wrażliwy i dobry człowiek, kiedyś wziął mnie na rozmowę i powiedział […]: „Ty masz ochotę, jak zauważyłem, zajmować się różnymi ciekawymi sprawami. Jesteś pracownikiem, którego […] lubią i nie ma do ciebie nikt pretensji. Możesz wiele swoich aspiracji i planów spełnić lepiej, jeżeli będziesz członkiem partii. Nie musisz być – i tu rozwinął

58 Rafał Dutkiewicz – born 1959; graduate of Wrocław Technical University; PhD in applied logic (1986, the John Paul II Catholic University of Lublin); underground activist within the "Solidarność" organisation during the period of martial law; in the 1980s, he founded Signium International; co-creator of Radio Eska; president of Wrocław 2002–2018. *Rafał Dutkiewicz*, https://bip.um.wroc.pl/artykul/3/6/rafal-dutkiewicz [accessed: 23.06.2023].

59 This refers to Max Born Street in Wrocław.

– [...] propagandystą" [...]. Nigdy [nim] nie byłem i tak już zostało [...]. No i [...] jak były [te] zawieruchy dziejowe nie wystąpiłem i tak to wisiało w powietrzu, [...] i nie rozumiałem trochę ludzi, a mam nawet na myśli [...] kogoś bardzo mądrego, wykształconego, kto [...] był członkiem partii, a [...] w okresie stanu wojennego [...] czy przy jakiejś innej okoliczności, rzucił [...] legitymację partyjną i wystąpił. Ja tak sobie myślałem: „Ładne rzeczy. To dopiero teraz zrozumiałeś, co to jest? Nie wiedziałeś od razu, że to przecież jest taka liturgia w dużym stopniu po prostu? [...]". [...] Wykorzystywanie tego, że się zmieniają wiatry polityczne i [...] szukanie nowych wpływów, nowych przyjaźni [...], to było [...] [nie dla] mnie.

W jaki sposób przynależność do partii wpłynęła na pana karierę?
Ja myślę, że przez cały czas, może do stanowiska wiceprezydenta, to chyba w żaden szczególny [sposób]. Gdzieś tam mogła mieć znaczenie – każda władza i ta dzisiejsza, i inna, i tyrania, i demokracja, i republika, i monarchia – wszystkie władze chcą mieć takich ludzi, którzy nie będą [...] przysparzać kłopotów, a tym bardziej przynosić wstydu. W związku z tym byłoby nieźle, żeby byli jako tako mądrzy, jako tako bezkonfliktowi, na pewno uczciwi i cieszący się jakimś znośnym mirem i uznaniem, bo po co sobie – myśli [...] każda władza, którą wymieniłem – po co nam taki facet, który chodzi po partyjnych zebraniach, [rzuca] [...] sloganami? [...] W związku z tym popiera się takich, którzy [...] mają [właśnie] takie cechy. Myślę, że to w dużym stopniu zadecydowało [o mojej karierze] plus oczywiście merytoryczna znajomość problemów miasta, bo ja stale przecież z tym byłem związany. No trzeba przyznać, że ja przecież, pracując jako dyrektor, byłem członkiem tego wielkiego kierownictwa. Akurat szefowałem takiemu wydziałowi, który był daleki od tej czystej polityki, od propagandy [...]. No więc [było mi] łatwiej. Myślę, że to zadecydowało. To były już takie czasy, że te najwyższe komitety partyjne, które jeszcze istniały, nie chciały, żeby tworzyć nowe punkty zapalne poprzez stawianie [na] ludzi, którzy z miejsca będą wywoływać jakieś protesty [...]. A z tą [moją] partyjnością było różnie. [Przykładowo] [...] w ELWRO, w którym pracowałem, była super kadra [...]. Pierwszy dyrektor ELWRO,[60] [który] mnie przyjmował do pracy, to była piła organizacyjna. To było niesłychane. On właściwie to ELWRO zbudował w ciągu pewnego czasu. Błyskotliwy człowiek, młody, miał chyba

60 This is about Marian Tarnkowski (1929–2021) – an outstanding organiser and creator of the Polish electronics industry, including the computer industry; an employee of the Warsaw electronics industry (Zakłady Wytwórcze Lamp Elektrycznych [Electric Lamp Manufacturing Plant], Zakłady Radiowe im. Kasprzaka [Kasprzak Radio Plant]), as well as the Warszawskie Zakłady Telewizyjne (the Warsaw Television Plant); a graduate of the Faculty of Production Economics of SGH Warsaw School of Economics and a PhD in economics from Wrocław University of Economics and Business. In the years 1959–1963, the first director of ELWRO. *Zmarł Marian Tarnkowski – pierwszy dyrektor WZE Elwro*, https://historiainformatyki.pl/zmarl-marian-tarnkowski-pierwszy-dyrektor-wze-elwro# [accessed: 18.07.2023].

ze trzydzieści parę lat [...]. Potem dyrektorami ds. technicznych byli [również] młodzi ludzie, którzy pokończyli po wojnie Politechnikę Wrocławską. Taki [był np.] dr Bilski[61], potem pracownik naukowy Politechniki Wrocławskiej, z wykształcenia elektronik, ale jednocześnie matematyk. Konstruktor wielu przyrządów elektronicznych, członek partii jednocześnie i dyrektor techniczny. A dla odmiany drugim dyrektorem naczelnym był Stefan Maria Ścibor-Rylski[62] [...] ze Ściborów-Rylskich, który był znany m.in. z tego, że był głównym organizatorem stacji przekaźnikowej na Ślęzie, kiedy Wrocław się elektronizował. Znał biegle język francuski. Człowiek dużej kultury, [...] zawsze całował [kobiety] w ręce. Nienagannie ubrany, bezpartyjny i bardzo lubił, jak mi parę razy nadmienił, spotykać się z Ostapczukiem[63] – ówczesnym wojewodą wrocławskim, który był członkiem partii. Zawsze mieli do pogadania na [jakiś] temat [...]. Tak że to było różnie. [...] Nadburmistrz Exner[64] kiedyś mi powiedział w takiej pogawędce na rozmaite tematy, bo on myślę, [że] rozumiał tą sytuację w Polsce i to jak my do Niemców podchodzimy i co Niemcy nabroili, mówi do mnie: „Słuchaj, ja się zastanawiałem, kim ja bym był, gdybym żył w Polsce, w PRL-u. [...] Czy należałbym do jakiejś partii? Co ja bym robił zawodowo?" i [...] mówi: „Prawdopodobnie zostałbym członkiem PZPR-u, ale nie dlatego że go uwielbiam, wręcz przeciwnie" – [...] tak

61 Eugeniusz Bilski (1932–2020) – pioneer of the development of IT in Poland, thanks to whom the Odra 1300 computer went into mass production. In 1957, he graduated from the Faculty of Communications at Wrocław Technical University, with which he later collaborated. He was technical director at ELWRO.

62 Stefan Maria Ścibor-Rylski (born 1925) – co-founder of the computer industry, communication systems and Radio and TV in Lower Silesia; in the 1940s, head of the Technical Department of Polish Radio Wrocław; he played an active part, as one of the organisers of the Społeczny Komitet Budowy Wrocławskiego Ośrodka Telewizyjnego (the Social Committee for the Construction of the Wrocław Television Centre), in the construction of the first television station in Lower Silesia on Ślęża mountain in 1957 and was also one of the initiators of the construction of ELWRO two years later, where in the years 1961–1968 he served as director, and in the period 1982–1987 director of the design studio. In the years 1958–1963, he managed the Wrocławski Nadawczy Ośrodek Telewizyjny (the Wrocław Television Broadcasting Centre); in the years 1968–1976, he was a computational technology engineer at KGHM. Then, from 1976 to 1982, co-founder and first director of Dolmed. *Encyklopedia...*, p. 877.

63 Bronisław Ostapczuk (1923–2001) – in 1940–1941, a student of the Szkoła Przysposobienia Zawodowego (the Vocational Training School) in the USSR; in the period 1941–1945, a railway worker in Germany, and in 1947–1950, an inspector of the Komisja Specjalna do Walki z Nadużyciami i Szkolnictwem Gospodarczym (the Special Commission for Combating Abuse and Economic Education) in Wrocław; member of the PZPR from 1948; vice-chairman (1954–1956) and chairman (1956–1969) of the presidium of the Wrocław National Council of the Wrocław Voivodeship. Moreover, he was a member of the PRL's parliament in the years 1957–1972 and from 1969 to 1970, director of the Navigation on the Odra River; 'contracted professor' at the Faculty of Law and Administration of the University of Wrocław. *Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/19781?katalog=4 [accessed: 23.06.2023].

64 Achim Exner – born 1944 in Wrocław, German economist and mayor of Wiesbaden 1985–1997.

on to sobie wyobrażał [...] – „Przecież nie było innej Polski, nie było innych Niemiec, [...] a ja bym musiał być aktywny. No to miałbym większe pole do działania w tej swojej aktywności". I coś [...] w tym myśleniu było. [...]

A jakie były okoliczności wyboru pana na prezydenta Wrocławia?
Wtedy nie było jeszcze tych przepisów o samorządzie, że prezydenta wybierają mieszkańcy, bo to dopiero weszło w życie od [19]90 r. w ustawie o samorządzie gminnym.[65] I tak jest do dzisiaj. Wtedy było tak, że w wyborach powszechnych wybierano radnych, a radni na wniosek władzy zwierzchniej, administracyjnej oczywiście, nie partyjnej, głosowali w tajnym głosowaniu za przedstawianymi kandydatami. Mnie zaprezentował na kandydata, jak [...] Apoznański zrezygnował, wojewoda Owczarek,[66] [...] [który] kiedyś w Komitecie Wojewódzkim pracował itd. Odbyło się tajne głosowanie w sali konferencyjnej. Oczywiście tam wypowiedziane były argumenty, a wybranym już był przewodniczący Rady, prof. Rot,[67] też [...] bezpartyjny [...], a [moją kandydaturę poparł również] np. prof. Badura[68] przewodniczący WRN, już nie żyje, radny, [...] bardzo błyskotliwy organizacyjnie, inteligentny [człowiek], świetnie znał muzykę poważną, miłośnik opery, kiedyś rektor Akademii Rolniczej [...] – to on już był członkiem partii [...]. I no cóż [prof. Rot] chwalił mnie, bo inaczej to bym nie prezentował [swojej kandydatury]. Może chwalił nie zanadto, bo jakby zanadto [mnie wychwalał], to efekt byłby

65 This concerns the Act of 8 March 1990 which regulates the scope of functioning of local government, its tasks, structure of power and the supervision of local government activities. The Act also describes local by-laws that are or may be enacted by local government, as well as interpreting municipal property and municipal financial management. See https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu19900160095 [accessed: 22.06.2023].

66 Janusz Owczarek (1932–2018) – politician, lawyer, voivode of Wrocław (1979–1990), and previously secretary of the National Committee of the PZPR in Wrocław, and from 1975, voivode of Legnica, chairman of the Convention of Voivodes under the Prime Minister (for two terms) and member of the scientific council under the Minister for Administration. *Encyklopedia...*, p. 639.

67 Henryk Rot (1926–1995) – lawyer specialising in the theory and philosophy of law; from 1981, professor at the University of Wrocław; member of the editorial board of 'Państwo i Prawo;' chairman of the Municipal National Council in Wrocław (1984–1988); Polish Teachers' Union activist, senator for the Democratic Left Alliance in 1993–1995. *Encyklopedia...*, p. 755.

68 Ryszard Badura (1923–2019) – professor of veterinary medicine (graduated in 1950); in the years 1965–1981, vice-rector and rector of Wrocław Agricultural Academy (today the University of Environmental and Life Sciences), and in the period 1965–1969 and 1980–1981, chairman of the College of Vice-Rectors and the College of Rectors of Wrocław universities; in the years 1983–1989, chairman of the National Council of the city of Wrocław; member of the editorial committee and programme board of the journal "Medycyna Weterynaryjna"; author and co-author of over 130 publications – specialised in traumatology, transplantology, anaesthesiology and the use of biomaterials. *Encyklopedia...*, p. 51.

odwrotny, ale [*śmiech*] wykorzystywał to, że związany [byłem] z pracą w administracji [i] przemyśle. Tak długo tam gadał. Oczywiście nie mam wątpliwości, że za tym stało na pewno kiwnięcie głową sekretarza Komitetu Wojewódzkiego, którym był wtedy Balicki.[69] To był przez jakiś czas redaktor naczelny „Gazety Robotniczej", ale on ze mną nie rozmawiał na ten temat. […] [Chętnych] na stanowisko prezydenta, mimo że czasy były takie trochę niepewne, to we Wrocławiu było kilku […], bo stanowisko […] z [którym] wiąże się wiele trudów, było [mimo wszystko] zawsze [w pewien sposób] nobilitujące. To nie ulega wątpliwości. A wśród nich było co najmniej dwóch „klamkowiczów" Komitetu Wojewódzkiego, którzy nie zapominali nigdy o odwiedzinach tam [gdzie trzeba] […], żeby się rzucić w oczy. Ja do takich nie należałem […], choć byli tacy, których ceniłem bardziej, a innych oględnie mówiąc [mniej]. […] Można by powiedzieć [humorystycznie], że będą […] mieli ewentualnie kogoś takiego, z którym będzie trochę spokoju [*śmiech*]. […] I to w dużym stopniu zadecydowało. Poza tym też z prof. Rotem szybko się zgraliśmy. […] A [jeśli] chodzi o tą ostateczną decyzję, że ta moja kandydatura została przedstawiona, to […] [myślę, że] tu trzeba mieć za sobą bardzo jednorodne doświadczenie, takie tylko biurokratyczne. Lepiej mieć za sobą trochę doświadczenia, być trochę tu, trochę tam, w przemyśle zwłaszcza. Funkcjonować już gdzie indziej i to chyba zadecydowało. […] Sam nie wiem, ale jestem zadowolony niezależnie od wszystkich skutków takich czy innych. To była dobra decyzja. […] Parę miałem w życiu dobrych decyzji […]. Jedna to była na pewno ta z zamierzchłych czasów, że nie przerwałem nauki, bo kto wie jakby było dalej. Druga, że trafiłem do tego ELWRO. Też się nie starałem, ktoś [moją kandydaturę] podpowiedział dyrektorowi. Byłem jeszcze smarkaczem […], zdobyłem jakieś nowe doświadczenia, nowe kontakty, […] poznałem wielu też ciekawych ludzi i podjąłem z nimi ciekawe, różne działalności. No a potem [nastąpiła w moim w życiu] wiceprezydentura – to już się [praktycznie] samo stało. Szedłem z pewnym strachem, bo to była ciężka robota zorganizować ten urząd od pierwszego biurka, zdefiniować jego strukturę, założenia organizacyjne, uprawnienia, odpowiedzialność, kompetencje. Poza tym trzeba było zmieścić się w ramach środków etatowych, którymi dysponowała już administracja. Nie było na to dodatkowych środków. Dalej trzeba było przejąć wraz ze szczątkowymi kompetencjami rozproszonymi w urzędzie dzielnicowym niektórych pracowników do tego urzędu. […] To było poważne […] zarzewie konfliktu. Mój poprzednik, bardzo się

69 Zdzisław Balicki (1930–1995) – economist, journalist, communist politician, member of the PRL's parliament of the 4th, 5th, 6th, 7th and 9th terms; member of PZPR since 1952; first secretary of PZPR in Lubań (1958–1962), Jelenia Góra (1962–1963), and the committee of the city and district of Wałbrzych (1964–1973); editor-in-chief of the Wrocław journal "Gazeta Robotnicza" (1973–1980).

też na to uskarżał. Ja go rozumiem – [...] powstanie Urzędu Miejskiego z nowymi kompetencjami i z prezydentem miasta i z przewodniczącym Rady uszczuplało kompetencje wojewody i Urzędu Wojewódzkiego. Po prostu następowało przejęcie wielu uprawnień przez władze miasta, które miały prowadzić kompleksową politykę, a więc decydowały uprawnienia [jak] również ambicjonalne odczucia. One nie były ujawniane, one były [...] kamuflowane, ale czasem polegały i na rzucaniu drobnych [...] kłód pod nogi. Mnie było łatwiej niż mojemu poprzednikowi, nie dlatego że miałem szczególne przymioty. Nic z tych rzeczy. Przez przypadek, w pewnym sensie, dlatego że ja już znałem to środowisko Urzędu Wojewódzkiego, bo w nim tkwiłem przez jakiś czas, znałem mentalność tych ludzi. Miałem tam już swoją markę i gdy szły boje o przejęcie takich a takich kompetencji albo zmniejszenie zatrudnienia w Urzędzie Wojewódzkim [...], połączenie takich a takich wydziałów, to też miałem, siedząc w tych urzędach, jakąś orientację [na ten temat]. A nieraz mogłem się zwyczajnie wykłócić, ale wykłócić konstruktywnie. Pójść do dyrektora Wydziału Finansowego[70], przeporządnego człowieka, bardzo uczciwego w województwie i dobrego fachowca i mu powiedzieć: „Jeżeli nie zarezerwujesz dla [...] Urzędu Miejskiego [...] takich a takich środków, które są potrzebne na to, na to i na to – określiłem – to ja ci żyć nie dam, a na samym końcu, to pójdę do wojewody [...]". [...] To nie były bitwy, to była [wymiana] argumentów. [...] Ten urząd potem zdobył jakiś tam prestiż w środowisku, ale to była bardzo trudna i ciężka praca [...] ze względu na te m.in. uwarunkowania finansowe. [...] Ale nie żałuję tego absolutnie. Była to dla mnie też jakaś szkoła życia. [...]

W jakich sytuacjach władza centralna starała się wpłynąć na decyzje podejmowane przez pana jako prezydenta?

Muszę powiedzieć, że jakichś [wyjątkowych] nacisków nie pamiętam. [...] [Natomiast] jak szefowałem zatrudnieniu [to wymyśliłem], że mają być tzw. „Wakacje za Własne Zarobione Pieniądze"[71] [...] – to robiło furorę na całą Polskę [i] było upowszechnione. Pisały o tym gazety itd. [...] Dowiedział się o tym [...] wtedy Jaroszewicz[72] [...] i Jaroszewicz podobno się wściekł. Zadzwonił do ministra pracy

70 This concerns Henryk Serczyk – economist, member of the Polish Economy Society.

71 'Wakacje za Własne Zarobione Pieniądze' ('Holidays on your own money') opened up the possibility of seasonal work for young people who wanted to improve their household finances and then spend their holidays how they chose. S. Skąpski, *op. cit.*, p. 32.

72 Piotr Jaroszewicz (1909–1992) – deputy Prime Minister (1952–1970) and Minister for Mining (1954–1955) and Minister for Coal Mining (1955–1956); major general in the Polish Army, Chairman of the Council of Ministers in 1970–1980, member of the Political Bureau of the Central Committee of the PZPR (1970–1980), member of the presidium of the Ogólnopolski Komitet Frontu Jedności Narodu (National Committee of the Front of National Unity) (1971–1981) and member of the Military Commission of the Political Bureau of the Central Committee of the PZPR, supervising the Polish Army from May 1949. Member of the Legislative in the parliament and the deputy in the PRL parliament from the 1st to the 8th term.

i powiedział: „Niech pan każe sprawdzić swoim ludziom i wysłać [jakichś] […] łebskich [towarzyszy] do tego Wrocławia i sprawdzić, co oni tam wyczyniają. Im się zachciało młodzież wysyłać do roboty, wypychać na okres wakacji, żeby pieniądze zarabiali na wakacje, tak jakby rodziców mieli bezrobotnych itd. Oni mają wypoczywać, a potem się grzecznie uczyć". I zadzwonił najpierw [do mnie] […] Obodowski[73] […], [ale] nie miałem z nim żadnych problemów. Tam ceniono Wrocław, więc mogłem liczyć na pełną rozmowę: „Padły takie słowa, wściekł się chyba. No i przyjedzie tam dyrektor departamentu i zrobi notatkę z tego. Ja nie mam żadnych zastrzeżeń. Ja jak będzie trzeba, to wytłumaczę premierowi". […] Notatkę zrobił dyrektor Departamentu Zatrudnienia,[74] w której omówił tę inicjatywę, że jest zewsząd pożyteczna, jest dla młodzieży przymiarką do dorosłości, ma jednocześnie walory wychowawcze, jest pewnym sposobem nawiązania [kontaktu przez] młodych z przyszłym miejscem pracy itd. Poza tym poprawia budżet domowy, jest jednym słowem pożyteczna. […] No i przekonali premiera i wszystko było dobrze, a myśmy dostali zespołową nagrodę miasta Wrocławia: redaktor Halina Marek,[75] Stasiu Jabłoński,[76] no i ja. […] Takich spraw mniejszego lub większego kalibru było […] sporo, ale takich jakichś drastycznych, to sobie nie przypominam, bo [ja też czasem nie pytałem o wszystko, gdy chciałem coś zrobić, jeżeli uważałem, że na zadane pytanie mogę dostać niesłusznie odpowiedź negatywną].[77] I tworzyłem pewne fakty dokonane […].

Jak osobistości przyjeżdżające z zagranicy w czasie Pana prezydentury odbierały Wrocław?
Wizyt we Wrocławiu to było sporo jak na owe czasy, bo one są nieporównywalne z późniejszym okresem […], ale bardzo znacząca była wizyta premiera Chin[78] w [19]87 r. To był premier, który słynął z wprowadzania reform w skomunizowanych Chinach i zawierania kontaktów zagranicznych z różnymi państwami, co wtedy było czymś o dużej wadze, a był zainteresowany m.in. wykorzystaniem

73 Janusz Obodowski (1930–2011) – politician and economist; in 1980–1981, Minister of Labour, Wages and Social Affairs, Chairman of the Planning Commission of the Council of Ministers (1982–1983) and Vice-President of the Council of Ministers (1981–1985). *Biuletyn Informacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, https://katalog.bip.ipn.gov.pl/informacje/45593 [accessed: 23.06.2023].

74 This concerns Janusz Dobosz – economist and civil servant at the Ministry of Labour and Social Affairs.

75 Halina Marek (1933–2003) – editor of 'Słowo Polskie;' she belonged to the Polish Journalists Association, Lower Silesia branch.

76 Stanisław Jabłoński (1936–2006) – long-time journalist at "Wieczór Wrocławia".

77 The sentence was edited at the request of a witness to history; it originally read: "[…] I also used the rule that I did not ask what I wanted to do if I thought that I could only get a negative answer to the question [asked above]." ("[…] ja też stosowałem taką zasadę, że nie pytałem o to, co chcę zrobić jeżeli uważałem, że na [zadane wyżej] pytanie mogę dostać tylko odpowiedź negatywną.").

78 Zhao Ziyang (1919–2005) – premier of the People's Republic of China (1980–1987) and secretary general of the Chinese Communist Party (1987–1989).

wrocławskiego potencjału produkcyjnego do ewentualnej współpracy gospodarczej, bo oni tam przecież poprzez wywiad doskonale wiedzieli, że we Wrocławiu tych fabryk jest wiele i [...] [zachęcające było także] zaplecze naukowe głównie w postaci Politechniki i nie tylko. [...] Miałem przyjemność, poza oficjalnym programem, również [...] osobiście towarzyszyć premierowi w zwiedzaniu ratusza, a potem okolicy. Dopytywał o to, co się tu działo w czasie wojny itd. Bardzo go to interesowało. Sprawiał pozytywne wrażenie [...], ale jego koniec nie był dobry, bo potem [...] [były wydarzenia na] Placu Niebiańskiego Spokoju [...] [i] został zdjęty z tego stanowiska [...]. [Zostało także] zawarte porozumienie z Wiesbaden.[79] Wrocław odwiedziły [...] najprzeróżniejsze delegacje, dziennikarze, specjaliści z obszaru kultury itd. Wrocław zaprezentował się od strony kultury, a miał czym. Odbyły się wystawy. We Wrocławiu były goszczone [różne osobistości, na zakończenie spotkania] we wrocławskiej filharmonii [wysłuchały] wspólnego koncertu [...]. We Wrocławiu odbyło się także Forum Wrocław w [19]88 r.[80] z udziałem wielu specjalistów i miałem ten zaszczyt powitania ich w ratuszu. [...] Wizyt ambasadorów było co niemiara. [...] Oficjalną wizytę złożyła też szefowa konsulatu amerykańskiego,[81] [...] a przedtem nie było żadnych kontaktów, z powodu stanu wojennego itd. [...] [i] pokazywaliśmy Wrocław. Oglądała [skutki] rewaloryzacji [miasta][82] i przygotowała [...] już po powrocie do siebie taki piękny list do mnie. [...] Oczywiście poza całym Wersalem, w którym było zawarte podziękowanie za to, że została tak rzeczowo i życzliwie przyjęta, że mogła zobaczyć Wrocław, ale przede wszystkim zobaczyła to, jak próbuje się upiększać i odbudowywać wrocławską starówkę. „Wierzę – [jak pisała] [...] – że za parę lat będę mogła zobaczyć [odbudowane] centrum Wrocławia" – prorocze słowa. [...] To [wszystko] [...] mnie coraz bardziej [...] angażowało, bo całe dnie miałem wypełnione [obowiązkami]. Nieraz od rana do wieczora. [Musiałem] tylko wpaść [na chwilę do domu], przebrać się i dalej [w drogę], ale lubiłem ten żywioł, taki pośpiech, lekki stresik i takie [szybkie] tempo.

79 In 1987, a partnership agreement was concluded with Wiesbaden, involving cultural, sports and school cooperation, including student exchanges. S. Skąpski, *op. cit.*, pp. 113–123.

80 The Peace Forum – Wrocław' 88 took place 40 years after the World Congress of Intellectuals in Defense of Peace in Wrocław. The debates – attended by several dozen speakers from approximately 20 countries from around the world – were held, as in 1948, on the campus of Wrocław Technical University, and also in the Aula Leopoldina of the University of Wrocław. S. Skąpski, *op. cit.*, pp. 101–104.

81 This is about Mary R. Brandt who was involved in American foreign policy for 28 years.

82 Works related to the renovation of the city centre were started by the city council in 1984 and closed the period of reconstruction of Wrocław started after the end of the war; this time the focus was mainly on the city's historic urban infrastructure. S. Skąpski, *op. cit.*, pp. 53–68.

● ● ● ● ● ●

Bibliography

Harasimowicz J. (ed.), *Encyklopedia Wrocławia*, Wrocław 2006.

Kałwa D., *3R: Historia mówiona w polskich badaniach dziejów najnowszych*, "Wrocławski Rocznik Historii Mówionej", vol. 7 (2017), pp. 163–183.

[Kersten K.] Bujnowski J., *W oczach komunistów. Słowo wstępne*, in T. Torańska, *Oni*, Londyn 1985.

Leszczyński E., *Był sobie zakład: jak niszczono polski przemysł komputerowy*, Wrocław 2017.

Maćkowiak B., Myszkier A., Safader B., *Polskie komputery rodziły się w* ELWRO *we Wrocławiu: rola Wrocławskich Zakładów Elektronicznych* ELWRO *w rozwoju informatyki w Polsce*, G. Trzaskowska (ed.), Wrocław 2017.

Nowakowski R., *Wstęp*, in E. Czapiewski, A. Łoś, R. Nowakowski (eds.), *Anatomia sukcesu miasta. Wrocław i jego samorząd w latach 1990–2015*, Wrocław 2016.

Nowakowski R., *Odbudowa administracji miejskiej Wrocławia w latach 1984–1990*, in W. Suleja, R. Nowakowski, G. Strauchold (eds.), *25 lat samorządu Wrocławia*, Wrocław 2015.

Pańków I., *Szkic do portretu zbiorowego elity*, in W. Materski, R. Żelichowski, *Polska transformacja. Spojrzenie po dwudziestu latach*, Warszawa 2010.

Rostkowska K., *Oni Teresy Torańskiej – między wywiadem a przesłuchaniem*, "Studia Medioznawcze", vol. 59 (2015), no. 4, pp. 129–136.

Skąpski S., *Gdy byłem prezydentem Wrocławia i później. Wspomnienia Stefana Skąpskiego*, Wrocław 2021.

Suleja W., *"Solidarność" na Dolnym Śląsku 1980–2010*, Wrocław 2010.

Suleja W., *Historia Wrocławia. W Polsce Ludowej,* PRL *i* III *Rzeczypospolitej*, Wrocław 2001.

Dworaczek K., Klarman A., Sołtysik Ł., Waligóra G. (eds.), *Wolni i Solidarni: Solidarność Walcząca na Dolnym Śląsku w Encyklopedii Solidarności*, Wrocław 2022.

● ● ● ● ● ●

Summary
The account of Stefan Skąpski, former president of Wrocław, is the story of a Wrocław resident by choice, a person who came from a Greater Poland town to pursue higher education, and who in the 1960s began his professional path in Wrocław's industry and administration. This is an example of a story outlining the framework in which local government functioned in the 1980s. Skąpski was a member of the Polish United Workers' Party – for whom today, as shown in his already written (2021) memoirs *Gdy byłem prezydentem Wrocławia i później. Wspomnienia Stefana Skąpskiego* (When I was the president of Wrocław and later. Memoirs of Stefan Skąpski), this is a taboo subject – enabling the researcher to read only the motivations behind the decisions taken from between the vague words. This is, after all, a story of which the author – a witness to history – is fully aware and willing to influence the way in which it will be received with care for his own image and that of the people about whom he speaks.